

**Alexander Hirner (ed. Juraj Schenk):
Česká a slovenská sociológia
do roku 1948**

Bratislava, Stimul 2014, 387 s.
(elektronická publikace)

Vnější politické důvody i vnitroodborové souvislosti vedly k tomu, že česká a slovenská sociologie prošly ve 20. století několika obdobími nebývalého vzestupu, po nichž následovaly neméně strmé pády; to se samozřejmě dotklo i akademických a životních osudů jejich představitelů. Jednu z nejpohnutějších biografií měl přitom Alexander Hirner (1911–1987); útržky – naneštěstí ne víc – z Hirnerova života podávají jeho vzpomínky (*Matičná myšlenka*. Bratislava: Slovenský spisovateľ 1992) a nedávno publikované deníky (L. Turčan, R. Klobucký (eds.). *Deníky sociológov I. Alexander Hirner*. Bratislava: Sociologický ústav SAV 2004).

Hirner byl ve čtyřicátých letech spolutvůrcem martinské sociologické školy a jistě nejnadějnějším teoretikem sociologie na Slovensku (připomeňme alespoň monografii *Človek a spoločnosť*. Turč. Sv. Martin: Matica slovenská 1945), zároveň také účastníkem Slovenského národního povstání a poválečným činitelem státní správy. V roce 1958 byl ve vykonstruovaném procesu odsouzený na 13 let, z nichž si plných sedm a půl roku skutečně odseděl. Po propuštění v roce 1966 stačil dosáhnout rehabilitace, roku 1968 nastoupil do bratislavského Sociologického ústavu, který musel za tzv. normalizace vyměnit za resortní výzkumné ústavy, a o rok později i na univerzitní katedru, na níž působil do roku 1977 (v Ústavu školských informací až do roku 1984). Pedagogicky přitom ovlivnil celou generaci svých studentů – včetně editora recenzovaného díla –, a i když mohl publikovat jenom omezeně, šlo o významné a vyhledávané metodologické příručky (*Ako sociologicky analyzovať*. Bratislava: Ústav školských informací 1976; *Primárne data v sociológii*. Bratislava: Pravda 1978).

V malých nákladech vyšly empirické monografie *Sociologická analýza Kysúc* (Bratislava: Alfa 1970) a *Sociálna kontrola* (Bratislava: Čs. výskumný ústav práce 1973), zatímco Hirnerovo nejrozsáhlejší dílo z tohoto období – pětisetstránkový rukopis *Československá sociológia do roku 1948*, zpracovaný na Sociologickém ústavu, musel zůstat v malém počtu interních strojopisných kopií z roku 1970. Všichni, kdo spis měli možnost vidět – prof. Schenk jako majitel jednoho z mála známých exemplářů udělal, zřejmě v rámci přípravy edice, v poslední dekádě vše pro to, aby jich nebylo mnoho –, nepochybovali o tom, že přes nedokončený charakter jde o nejobsáhlejší a nejpropracovanější, pronikavě napsanou oborovou historií. Konkurovat jí mohou teprve současné *Dějiny české sociologie* (Zdeněk R. Nešpor a kol. Praha: Academia 2014), ve starších obdobích pojednávající i o slovenské situaci/verzi oboru (srov. také Zdeněk R. Nešpor. „Čeští sociologové v počátcích slovenské sociologie.“ *Sociológia* 2013, 45 (1): 27–47).

Zpřístupnění Hirnerovy Československé sociologie, byť k němu dochází bezmála půl století po jejím napsání, lze proto jednoznačně přivítat. I když má při současném stavu poznání smysl především pro relativně úzkou komunitu oborových historiků, čemuž odpovídá i rozumně zvolená elektronická verze publikace, která je volně přístupná na internetových stránkách Univerzity Komenského (http://stella.uniba.sk/texty/AH_sociologia.pdf). Pochybnosti vzbuzuje spíš nedokonalá práce editora a absence hlubších kontextualizačních i aktualizací rozborů, suplovaných toliko krátkou, rétoricky pojatou předmluvou (s. 7–15), které by si dílo i jeho autor nepochybně zasloužili.

Juraj Schenk se editorsky omezil na (věcně oprávněnou, byť nepietní) změnu názvu rukopisu, drobné textové úpravy, pramení zřejmě z Hirnerových vlastních poznámek, a doplnění roků úmrtí některých osobností „najmä“ podle *Velkého socio-*

logického slovníku (s. 14–15; nestalo se tak ale kupř. u Ignáce Gašparce). V textu tak zůstala řada omylů (např. Tomáš Čep nezemřel ve vězení v roce 1953, jak je uvedeno na s. 265, ale teprve 17. října 1959; srov. Zdeněk R. Nešpor a kol. *Slovník českých sociologů*. Praha: Academia 2013, s. 55), o další se postaral sám editor, když kupříkladu v obsahu na s. 6 uvádí „Karla“ Fajfra (= František Fajfr) nebo Petra „Gullu“ (= Peter Gula); v dalším textu je už obojí správně. Zdá se mi rovněž, že editor přeceňuje autorovu metodologickou sebedeklaraci, protože výsledný text fakticky jen dílčím způsobem přesahuje „dajakou (lepší či horší zdůvodnenou) kategorizaci historických, případně paradigmálně diferencovaných etap, v rámci kterých sa podávají základné informácie o konkrétnych autoroch alebo smeroch vrátane poukázov na teoretické súvislosti a určitých kritických poznámok“ (s. 11–12). Ani Hirnerův postulát, že vývoj československé sociologie odráží „proces postupného zvedečňovania sociologického myslenia“ (s. 18), rozhodně není neproblematický, a to i v souvislosti se sledovaným obdobím a jeho vlastní analýzou.

Snaží-li se pak Schenk dílo zařadit do diskuse, která v šedesátých letech probíhala nad „ideovou koncepciou dejin sociológie v Československu“, v níž se údajně „neobjavili ani nijaké systematickejšie vedecké texty“ (s. 9), jde o zjevný omyl. Zapomíná totiž nejen na několik sborníků vydaných péčí Juliány Obrdlíkové a Jana Taubera (*Brněnská sociologická škola*. Brno: Městský výbor Socialistické akademie 1966; *O koncepci dějin československé sociologie*. Praha – Brno: Socialistická akademie 1968; *Historie české a slovenské sociologie venkova*. Praha: Československá akademie zemědělská 1969), především však na zásadní analýzu Jana Macků (*Vybrané kapitoly z dějin československé sociologie*. Socialistická akademie, Praha 1968). Významnější než tato opominutí je však skutečnost, že oborové dějiny měly v dobové české a slovenské sociologii

mizivý význam, jejich ideová, teoretická, metodologická i věcná orientace vycházela ze zcela odlišných premis: „podstatným znakem tohoto oboru a do jisté míry příznáním jeho nízkého statusu byla vysoká účast pamětníků na psaní dějin sociologie – zástupci meziválečné sociologie a jejich studenti tak psali svoje vlastní dějiny“ (M. Voříšek, in: Zdeněk R. Nešpor a kol. *Dějiny české sociologie*. Praha: Academia 2014, s. 345; srov. ibid. 335–338; Michael Voříšek. *The Reform Generation. 1960s Czechoslovak Sociology from a Comparative Perspective*. Praha: Kalich 2012), což byl námot i případ Hirnerův.

Právě hlubší kontextualizaci v rámci dobových oborových (nejen subdisciplinárních a nejen česko-slovenských) souvislostí, autorovy intelektuální trajektorie a v neposlední řadě i celkového vývoje sociologie a jejích dějin by si posthumní vydání Hirnerova spisu rozhodně zasloužilo. Teprve takováto analýza by mohla ukázat jeho přednosti i slabá místa, dobovou a místní podmíněnost a naopak dlouhodobý teoretický či metodologický přínos. Stálo by rovněž za to doplnit nejen základní informace, ale spíše podrobný rozbor života a díla samotného Alexandra Hirnera, který se z autorské skromnosti mezi analyzované autory sám nezařadil (včetně však mezi ně nedávno zesnulého, sobě blízkého Petera Gulu i ještě žijící, avšak jinak orientované slovenské autory Ignáce Gašparce, Alojze Churu, Imricha Karvaše a Jozefa Šamka – netroufl si jen na Andreje Siráckého), spolu s Antonem Štefánkem byl však nepochybně nejvýznamnější osobností celé slovenské sociologie před rokem 1948. Dílo by konečně mělo být doplněno i o novější poznatky, jež následný vývoj historie české a slovenské sociologie přinesl, nebo by alespoň mělo být upozorněno na jejich existenci. Všechno toto, co by nad rámec pouhého přepisu a pozdní publikace Hirnerovy Československé sociologie činilo edici vědecky hodnotnou, však naneštěstí zcela absentuje (kniha by si nadto zasloužila ale-

spoň jmenný rejstřík, ani ten nebyl zpracován).

Obrátíme-li alespoň letmou pozornost k obsahu vlastního editovaného spisu, Hirner bez (rozsáhlejší) explicitní metodologické analýzy člení oborové dějiny do tří etap: na „bezprostředněrealistickou sociologii“ (zhruba do sedmdesátých let 19. století), „kritickorealistickou sociologii“ (od osmdesátých let do první světové války) a „konstruktivněrealistickou sociologii“ (1918–48). Má nepochybně pravdu v tom, že v každém jednotlivém období příslušný, jím samotným vymezený přístup převládal, nebo byl alespoň z hlediska dalšího oborového vývoje nejnosnější, nebyl však rozhodně jediným. Pro nejstarší období je vůbec diskutabilní, nakolik můžeme hovořit o sociologii (byl si toho vědom i autor). Do „kritickorealistické“ epochy by časově patřili rovněž římskokatoličtí církevní sociologové, o nichž v knize není s výjimkou Gašparce ani zmínka, a stejně tak přinejmenším Emanuel Chalupný, František Modráček a Vasil K. Škrach, jejichž dílo bylo z časových důvodů odsunuto až do následující části. Ani jiní sociologové „konstruktivněrealistického“ období přitom zjevně nevycházeli ze stejných, či alespoň podobných premis jako brněnská a pražská sociologická škola (např. Jan Dušek, ale rovněž Ludvík Svoboda), zatímco v knize schází byť jen zmínka o německých a ruských a ukrajinských sociolozích, působících v meziválečném Československu, kteří by tomuto přístupu stáli nepochybně mnohem blíž.

Cennější než základní historická kategorizace je metodologické vymezení (a kritika) jednotlivých „škol“ či autorů. Každý z nich – je jich celkem padesát – je představen prostřednictvím medailonu obsahujícího krátkou biografii, seznam publikovaných děl (převážně knižních) a jejich různé rozsáhlý rozbor, zaměřený především na vymezení sociální skutečnosti, sociologie a jejích metod, méně již na shrnutí věcných výsledků toho kterého autora. I když jde

nepochybně jen o část oborových dějin – stejně jako je v knize jen malá pozornost věnována institucionálním dějinám –, je jasně vymezená a velmi důkladně zpracovaná; právě zde se svrchovaně uplatnil výše již zmíněný a editorem poněkud přeceněný metodický přístup autora. Tomu to zároveň umožnilo z velké míry se vyhnout ideologickým kritériím nastupující tzv. normalizace a objektivně, ano i pozitivně pojednat i o dobové „neoblíbených“ autorech, T. G. Masarykem a Milanem Hodžou počínaje až po politicky činného emigranta Otakara Machotku. Význam Hirnerova díla tkví, kromě jinak nedostupných a v textu implicitně přítomných osobních vzpomínek na mnohé diskutované sociology, právě v těchto precizních teoretických a metodologických rozborech, s nimiž sice nemusíme vždycky souhlasit, nelze je však nebrat v potaz (např. Václavkovu *Poesii v rozpacích* lépe zhodnotil Ivo Možný: „Bedřich Václavek jako sociolog masové kultury.“ *Sociologický časopis* 1968, 4: 362–371; v případě Machotky Hirner nezohlednil jeho poválečný obrat k sociální psychologii, k tomu viz Z. R. Nešpor a kol. *Dějiny české sociologie*, Praha: Academia 2014, s. 178, 208, 240–245).

Recenzent vysoce oceňuje zpřístupnění Hirnerovy *Československé sociologie* české a slovenské sociologické obci a souhlasí s jejím editorem v tom, že jde o „mimoriadne vedecké dielo [a] aj významný kultúrny artefakt. [...] Svojím významom tak presahuje hranice sociológie i vedy jako takej a stáva sa významným komponentom myslenia i kultúry vôbec.“ (s. 8) Právě proto však má za to, že editor svoji práci na nejvyšší odbyl, nevyužil potenciál díla k jeho náležité prezentaci a tím – nechtěně – snížil i jeho přínos pro čtenáře.

Zdeněk R. Nešpor